

De padvinder en het oude vrouwtje

**Een pleidooi voor transparante en pluriforme
kwaliteit van praktijkgericht onderzoek en
aanzet tot integraal prestatie management**

René Butter en Stijn Verhagen, namens het Kenniscentrum Sociale Innovatie

COLOFON

Uitgave: Kenniscentrum Sociale Innovatie, 2014
Tekst: René Butter en Stijn Verhagen
Vormgeving: Pier 19 Grafisch ontwerpers, Utrecht
Foto's: Stijn Verhagen en Hogeschool Utrecht

Het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI) van de Hogeschool Utrecht is een bundeling van een aantal lectoraten op het gebied van zorg en welzijn, maatschappelijke participatie, arbeid, schulden, recht en veiligheid. Het doel van het kenniscentrum is kennis te ontwikkelen, te bundelen en over te dragen ten behoeve van onderwijs en praktijk.

VOORWOORD

De vraag wat in het hbo wordt bedoeld met de term praktijkgericht onderzoek staat volop in de belangstelling. Ook de vraag wat de belangrijkste kwaliteitsindicatoren zouden moeten zijn, staat hoog op de agenda. Indicatoren maken zichtbaar wat kenniscentra doen op het gebied van onderzoek en hoe ze presteren op de domeinen kennis, onderwijs en beroepspraktijk. In de praktijk ligt bij indicatoren de nadruk vaak op de kwantiteit (telfunctie). Kwaliteit wordt dan afgemeten aan de mate waarin wordt gescoord op voor iedereen geldende, vooraf vastgestelde indicatoren, zoals aantal publicaties en aantal presentaties. Deze insteek is handig voor nationale en internationale benchmarking en voor de ontsluiting van sturings- en verantwoordingsinformatie op instellingsniveau.

In deze uitgave laten we zien dat ook wij graag de kwaliteit van ons werk (inclusief kwantitatieve aspecten) zichtbaar maken. Wij zoeken daarbij naar een manier om recht te doen aan het brede, gevarieerde palet aan kwaliteitsuitingen binnen de lectoraten. Tevens willen we recht doen aan de verschillen die er op dit vlak tussen de lectoraten kunnen en (afhankelijk van de opdracht van lectoraten) moeten bestaan. Op basis van een aantal sessies met de lectoren van het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI) stellen wij voor om bij het zichtbaar maken van kwaliteit uit te gaan van 3 vastliggende domeinen: onderwijs, onderzoek en beroepspraktijk. Echter, het lijkt ons geen goed idee om binnen deze domeinen per lectoraat ook uit te gaan van identieke vastliggende indicato-

ren, zoals nu bij (internationale) benchmarks vaak gebeurt. Hoewel een aantal indicatoren bij vrijwel alle lectoraten altijd een rol zal spelen (bv. publicaties), is de specifieke set indicatoren die voor een lectoraat van belang is variabel en afhankelijk van de inhoudelijke missie en keuzes van het lectoraat. Bij het prestatie management van de lectoraten is volgens ons een belangrijke rol weggelegd voor zowel peers (intercollegiale toetsing lectoren) als externe stakeholders.

De auteurs danken Pim van Heijst voor zijn waardevolle input tijdens de totstandkoming van deze tekst en de lectoren van het KSI voor hun inbreng tijdens de gespreksrondes op basis waarvan deze uitgave tot stand is gekomen. Hoewel de tekst is geschreven door ondergetekenden, is deze ondersteund en geaccordeerd door de lectoren van het KSI. Vandaar dat we in de rest van dit document niet meer spreken namens onszelf, maar namens het KSI. Deze uitgave is desalniettemin geen eindpunt, maar het beginpunt voor het verdere gesprek over dit belangrijke en intrigerende thema.

Dr. René Butter,
hogeschoolhoofddocent bij het lectoraat Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek

Dr. Stijn Verhagen,
lector bij het Kenniscentrum Sociale Innovatie

INHOUD

Inleiding	6
Doelstelling	8
DEEL I: Wat is kwalitatief goed praktijkgericht onderzoek?	10
Aan welke methodologische eisen moet praktijkgericht onderzoek voldoen?	11
Vooraf: pluralistische benadering	11
Vijf basiseisen op het vlak van methodologische kwaliteit	13
Het bruikbaarheidscriterium	15
Onderzoeken, ontwikkelen en adviseren; geen academic drift	18
Gedragscode	20
Organisatorische randvoorwaarden	21
DEEL II: Voorstel voor prestatie-evaluatie en prestatie management	23
Vooraf: schaap met vijf poten?	23
Op weg naar een kwaliteitssysteem	26
- Wat is een goed presterend lectoraat?	29
- Mogelijke voorbeelden van goed presteren	29
- Wat is een excellent presterend lectoraat?	30
- Wat is een voldoende presterend lectoraat?	30
- Wat is een slecht presterend lectoraat?	30
Bijlage 1: Een valorisatiekaart voor de FMR (drs. Eva Hijmans)	31
Bijlage 2: Ethische toetsing onderzoek FMR HU: een vooronderzoek naar een Ethische Toetsings Commissie (dr. Ir. Anke van Gorp)	36
Literatuur	43

1. INLEIDING

In dit document staat het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI) uitgebreid stil bij de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek en doet het KSI een voorstel om te komen tot een passende vorm van prestatimanagement voor het praktijkgerichte onderzoek dat zij uitvoert binnen Hogeschool Utrecht (HU). Hoewel het document oorspronkelijk voor interne doeleinden is opgesteld, delen wij het graag met overige kenniscentra binnen of buiten de HU.

De vraag wat in het hbo wordt bedoeld met de term praktijkgericht onderzoek heeft de laatste tijd veel belangstelling. Ook de vraag wat daarbij de belangrijkste kwaliteits- en prestatie-indicatoren zouden moeten zijn, staat hoog op de agenda:

- Op Europees niveau bestaat behoefte duidelijker onderscheid te kunnen maken tussen academische universiteiten (wo) en universities of applied sciences (hbo).
- Op landelijk niveau wil de Vereniging Hogescholen kunnen laten zien welke bijdrage het hogeschoolonderzoek levert aan de landelijke innovatieagenda.
- Op hogeschoolniveau is het van belang de kwaliteit van het onderzoek te kunnen verantwoorden aan externe commissies en instanties.
- Op het niveau van Hogeschool Utrecht vindt het CvB dat de HU hogeschoolbreed moet komen tot een set indicatoren voor de output van onderzoek.

“HOE BIED JE TEGENWICHT TEGEN
DE TOENEMENDE SCHULDEN IN
DE SAMENLEVING? • LECTORAAT
SCHULDEN EN INCASSO”

Ook binnen het KSI willen we meer zicht krijgen op wat we onder (kwaliteit van) praktijkgericht onderzoek verstaan. Het onderling delen en bespreken van de visie over dit onderwerp biedt kansen om de kwaliteit van het werk de komende jaren (verder), te verbeteren en daarover ook in de toekomst met elkaar in gesprek te blijven. Ook biedt het mogelijkheden bij te dragen aan of (proactief) te reageren op beleidsvoorstellen binnen onze eigen hogeschool of binnen bijvoorbeeld het 5h-verband: de bestuurlijke samenwerking op het vlak van onderzoek tussen de HAN, Hanzehogeschool, Hogeschool Zuyd, Hogeschool Rotterdam en de HU. Het is daarbij belangrijk op te merken dat de door ons gehanteerde benadering van de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek tweeledig is. In de eerste plaats moet het onderzoek voldoen aan *interne* kwaliteitseisen. Dat wil zeggen dat de onderzoeksopzet goed moet zijn en dat het onderzoek voldoet aan relevante eisen van betrouwbaarheid en validiteit. Deze uitgave gaat overigens niet expliciet in op de wijze waarop deze methodologische kwaliteit tot stand zou moeten komen; daarover bestaan reeds vele handboeken (zie onder andere Baarda en De Goede, 2001; 2005; Swanborn, 1994; Emans, 1990; Goudsblom, 1990; De Lange et al., 2010).¹ Ten tweede wordt de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek in hoge mate bepaald door wat de *buitenwereld* ervan vindt. Dus bijvoorbeeld de mate waarin de beroepspraktijk en andere stakeholders als het onderwijs het onderzoek als goed, nuttig, innovatief et cetera ervaren. Op dit aspect gaan we in het voorliggende rapport dieper in, omdat daar in de bestaande onderzoeksliteratuur relatief weinig aandacht aan wordt besteed.

¹ Uit deze (basis)boeken blijkt dat het de specifieke onderzoeksvraag (en de specifieke onderzoekscontext) is, die de keuze voor en invulling van het onderzoeksdesign bepaalt. Dit maakt het onmogelijk om binnen het KSI met een enkel afvinklijstje voor methodische basiskwaliteit te werken.

2. DOELSTELLING

Het doel van deze tekst is om, rekening houdend met bestaande beleidscontouren zoals Koers 2012+ en de uitgangspunten van de beoordelingsmethode SCI-Quest (zie Van der Wende, Wamelink en Van Deursen, 2007) te beschrijven wat het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI) verstaat onder kwaliteit van praktijkgericht onderzoek. Daarnaast is het doel om te komen tot een adequate (lees: brede en pluralistische) visie op prestatie management. Hoe kan het KSI de door haar geleverde kwaliteit concreet zichtbaar maken en verantwoorden? We willen daarbij komen tot een uitputtende en transparante, maar ook werkbare benadering. Deze zou enerzijds duidelijkheid moeten verschaffen over verrichte prestaties, maar tegelijkertijd ruimte voor maatwerk moeten laten en zelfonderzoek moeten faciliteren. Het kenniscentrum bevat namelijk zowel sociaalwetenschappelijk, veiligheidskundig als juridisch georiënteerde onderzoekers die, als het gaat om hun onderzoeksmethodologische benadering, verschillende posities kunnen innemen op het continuüm tussen bijvoorbeeld puur kwalitatief en puur kwantitatief onderzoek. Bovendien kunnen zij verschillen in de wijze waarop zij het werkveld bij het onderzoek betrekken. Denk aan de mogelijke verschillen op dit vlak tussen bijvoorbeeld adviesonderzoek en actieonderzoek, waaronder *Theory of Change research*, ontwerponderzoek, *randomized evaluation*, et cetera.

“HET LECTORAAT REGIE VAN VEILIGHEID GENEREERT KENNIS VOOR PROFESSIONALS DIE WERKEN AAN EEN VEILIGERE SAMENLEVING.”

Ons uitgangspunt achter de voorgestelde benadering van het prestatie management is dat het gelet op de rol van lectoraten in zowel werkveld als onderwijs om meer gaat dan uitsluitend het *rubriceren* en *kwantificeren* van onderzoeksprestaties. Wij streven er ook naar dat de beoogde werkwijze de positief kritische *dialog* binnen en tussen lectoraten stimuleert, verwachtingen expliciet maakt, motiverend is en zo bijdraagt aan de zelfsturing door lectoren en hun kenniskringen. Daarnaast zou de algemene en onderzoeks-methodische professionaliteit en het human resource management van de onderzoeks- en adviesfunctie van het kenniscentrum erdoor bevorderd moeten worden. Wij gebruiken de term prestatie management dan ook om aan te geven dat het ons doel is om handreikingen te doen voor zowel het evalueren van prestaties uit het verleden als het bevorderen van goede prestaties in de toekomst.

De opbouw van de tekst is als volgt. In deel I staan we stil bij de vraag wat in onze ogen goed praktijkgericht onderzoek is, en bij de wijze waarop de praktische relevantie van praktijkgericht onderzoek in het werkveld in grote lijnen tot stand komt. De termen bruikbaarheid, innovatie en valorisatie spelen daarbij een belangrijke rol. In deel II doen we een voorstel voor een prestatie management benadering. Aan de hand van literatuur zetten we uiteen hoe het KSI en eventuele andere kenniscentra de kwaliteit van het praktijkgerichte onderzoek zichtbaar kunnen maken en hoe zij deze – intern en extern – kunnen verantwoorden. Daarbij besteden wij tevens aandacht aan de implicaties van onze benadering voor het *ontwikkelen* van het kenniscentrum onderzoek en voor het *ontwikkelen* van de onderzoekcompetenties van zowel kenniskringleden als docenten en studenten.

DEEL I: WAT IS KWALITATIEF GOED PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK?

Praktijkgericht onderzoek is wetenschappelijk onderzoek dat wordt uitgevoerd met als primair doel om praktische impact in relevante werkvelden te realiseren. Vaak ontwikkelen en evalueren praktijkgerichte onderzoekers instrumenten, methoden, strategieën en beleidsmaatregelen. Een van de manieren om dat te doen is door de zogeheten regulatieve cyclus te doorlopen: een iteratief proces waarin diagnose, instrumentontwikkeling, uitvoering en evaluatie aan bod kunnen komen (zie ook De Lange et al., 2010). Daarnaast kunnen praktijkgerichte onderzoekers adviezen en aanbevelingen geven op basis van hun onderzoek. Praktijkgericht onderzoek legt niet de nadruk op het genereren van theorieën als zodanig of op het testen van hypothesen als doel op zich. Dit type onderzoek past beter in de zogeheten empirische cyclus (De Groot, 1961). Dit wil overigens niet zeggen dat praktijkgericht onderzoek niet zou kunnen bijdragen aan theorieontwikkeling.

Praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek deelt met academisch wetenschappelijk onderzoek de noodzaak om het onderzoek op methodologisch verantwoorde wijze op te zetten en uit te voeren. Het wijkt van academisch onderzoek af in die zin dat het door universiteiten uitgevoerde onderzoek over het algemeen meer nadruk legt op theorievorming en het tot stand brengen van generaliseerbare uitkomsten. Met de term “wetenschappelijk” bedoelen wij dat het praktijkgerichte onderzoek, net als academisch onder-

zoek, moet voldoen aan voor de context relevante eisen van betrouwbaarheid en validiteit. Goed praktijkgericht onderzoek is dus onderzoek dat 1) voldoet aan relevante methodologische eisen en 2) bruikbaar is voor het onderwijs en/of het werkveld (zie ook Passie en Precisie 1, Koers 2012). Bij goed praktijkgericht onderzoek gaat het dus in de kern om twee zaken: 1) de mate waarin gestreefd wordt naar relevantie van de resultaten voor een bredere groep (de relevantie-claim) en 2) de mate waarin gestreefd wordt naar grondigheid van de methode (de rigor-claim) (Butter, 2013, geïnspireerd door Schön, 1983). Daarnaast moet praktijkgericht onderzoek, net zoals academisch onderzoek, ethisch verantwoord zijn. In de volgende paragrafen werken we deze drie aspecten nader uit en gaan we kort in op de organisatorische randvoorwaarden die nodig zijn om aan de gestelde eisen te kunnen voldoen.

Aan welke methodologische eisen moet praktijkgericht onderzoek voldoen?

Een vraag die veel methodologen heeft beziggehouden is of praktijkgericht onderzoek een eigen methodologie heeft óf dat deze dezelfde is als die in academisch wetenschappelijk onderzoek wordt gehanteerd? Een andere vraag luidt, of er in de onderzoekswereld één of meerdere geldige onderzoekstypen zijn. In deze paragraaf zetten we uiteen aan welke methodologische kwaliteitseisen praktijkgericht onderzoek in onze ogen moet voldoen.

Vooraf: pluralistische benadering

Om met de tweede vraag te beginnen: volgens ons is er niet één geldige sociaalwetenschappelijke, veiligheidskundige of juridische onderzoeksmethode. Afhankelijk van de onderzoeksvraag en het onderzoeksdoel kan een keur aan onderzoeksmethoden worden ingezet. In praktijkgericht onderzoek is dit wellicht nóg meer het geval dan in academisch wetenschappelijk onderzoek, omdat praktijkgericht onderzoek over het algemeen meer contextafhankelijk is. Waar academisch wetenschappelijk onderzoek relatief veel context-onafhankelijke standaarddesigns kent (met als schoolvoorbeeld het laboratorium-experiment), werken dergelijke designs in praktijkonderzoek meestal niet omdat het daarbij vaak om in situ onderzoek gaat, dat daarnaast ook nog tijdens het onderzoek moet worden aangepast aan onverwachte ontwikkelingen ter plaatse. Hoe het ook zij: in onze ogen is noch in academisch wetenschappelijk onderzoek, noch in praktijkonderzoek de exclusieve koppeling van onderzoek aan één enkel onderzoekstype houdbaar (zie ook Van Dijk et al., 1991). Op dit punt sluiten we dan ook aan bij De Lange, Schuman en Montesano Montessori (2010), die pleiten voor “intelligent pluralisme”.

De bovenbeschreven gecontextualiseerde en pluralistische werkwijze die praktijkgericht onderzoek karakteriseert valt moeilijk te rijmen met een paradigmatische visie op

onderzoek zoals men deze in de hbo- (en ook wo-) wereld af en toe tegenkomt: de voorkeur van de onderzoeker voor één overheersende manier van denken die richting geeft aan het onderzoek. In zo'n manier van denken kan een lans worden gebroken voor bijvoorbeeld uitsluitend kwantitatief onderzoek, waarbij niet zelden ook een karikaturale weergave van dit type onderzoek wordt gegeven. Zo zouden kwantitatieve onderzoekers als zij bijvoorbeeld enquête-onderzoek uitvoeren altijd positivistisch opereren en altijd naar wetmatigheden zoeken, terwijl interpretatieve onderzoekers altijd rekening zouden houden met de context en kritisch-emancipatorische onderzoekers zwakkeren in de samenleving een stem zouden geven. Het vasthouden aan dit soort paradigmatische visies op onderzoek leidt echter tot een benadering van onderzoekstypen die eerder aanleiding geeft tot spanningsvelden, sektarisme en achteruitgang dan tot pragmatische verbinding en innovatie. Zo zal menig kwantitatief sociaalwetenschappelijk onderzoeker zich niet herkennen in het label positivistisch. Zoveel wetmatigheden heeft ruim 100 jaar sociaalwetenschappelijk onderzoek ook niet opgeleverd. Ook kan het zich afficheren als kritisch-emancipatorisch onderzoeker tot onnodige fricties in het werkveld leiden. Onderzoek zou dan door onderzoekers van deze denominatie worden uitgevoerd om aan zwakkeren een stem te geven, terwijl de betrokken in het werkveld zich misschien helemaal niet onderdrukt voelen. Al snel komt het beeld boven van de padvinder die een oud vrouwtje naar de overkant van de straat wil helpen, zonder zich af te vragen of het vrouwtje dat eigenlijk zelf wel wil. Hiermee willen wij uiteraard niet zeggen dat praktijkgericht onderzoek geen empowerende, eigenwaarde verhogende werking kan hebben voor de participanten die daarvoor openstaan.

Kortom, een paradigmatische benadering van onderzoek staat volgens ons haaks op de contextuele en pluralistische uitgangspunten van effectief praktijkgericht onderzoek. Daarom verdient deze benadering ook geen nadruk in het hbo bachelor en master onderwijs op het gebied van onderzoekvaardigheden en ook niet in het onderzoek dat wordt uitgevoerd. Interessant in dit verband is de opmerking van Ruud Klarus (zie Meijers, 2005, p. 17) over het type onderzoek dat lectoraten zouden moeten verrichten.

“Voor praktijk ontwikkelend onderzoek is een heel arsenaal aan onderzoeksmethoden nodig, uiteenlopend van klassiek experimenteel tot aan actieonderzoek en monitoring. Juist omdat wordt uitgegaan van praktijkvragen en oplossingen worden gezocht die relevant zijn voor de directe praktijk kunnen de lectoren zich niet veroorloven om bepaalde onderzoeksvormen uit te sluiten. En wel omdat de werkelijkheid die zich bij de lectoren aandient te weten feiten, belangen, belevingen en ervaringen, niet met een enkele, al dan niet klassieke waarheidsaanspraak kunnen worden beschreven en veranderd. Vanuit dit gezichtspunt is het overigens nauwelijks relevant om een discussie te voeren over wat “echt” onderzoek is. Onderzoekresultaten moeten altijd valide en betrouwbaar zijn, waarbij aspecten als bruikbaarheid en acceptatie minstens zo belangrijk zijn als consistentie en generaliseerbaarheid”.

Vijf basiseisen op het vlak van methodologische kwaliteit

Het bovenstaande citaat bevestigt dat praktijkgericht onderzoek ondanks zijn pluriformiteit en contextgerichtheid wel moet voldoen aan de methodologische kwaliteitseisen van betrouwbaarheid en validiteit (zie ook Butter, 2011). Echter, wat betekent dat als we het hebben over praktijkgericht onderzoek? Een vraag die veel methodologen zoals gezegd heeft beziggehouden is immers of praktijkgericht onderzoek een *eigen* methodologie heeft. Of is het zo dat praktijkgericht onderzoek dezelfde methodologie heeft als in academisch wetenschappelijk onderzoek wordt gehanteerd?

Grofweg zijn er twee stromingen (zie Van Dijk et al., 1991). Aan het ene uiterste staan degenen die praktijkgericht onderzoek aan exact dezelfde methodologische beginselen willen toetsen als fundamenteel onderzoek. In de praktijk komt deze positie er echter op neer dat fundamenteel onderzoek het uitgangspunt is en dat praktijkonderzoek meestal niet meer is dan een afgeleide. Het klassieke voorbeeld is het op de natuurwetenschappen gebaseerde *Research, Development and Application Model*. Praktijkonderzoek volgens dit model is louter goed voor de praktische toepassing en verspreiding van de in het ‘echte’ (lees: fundamentele) onderzoek verworven inzichten.

Aan het andere uiterste staan de onderzoekers die een radicaal onderscheid maken tussen de methodologie van praktijkgericht en fundamenteel onderzoek. Volgens de pleitbezorgers van deze visie heeft praktijkgericht onderzoek een unieke, eigen methodologie, die minder star en ook beter is dan fundamenteel onderzoek. In deze (vaak op het radicale postmodernisme geïnspireerde) methodologie leveren mythologie, kunst en religie een even belangrijke bijdrage aan praktijkgericht onderzoek als wetenschappelijke

onderzoeksmethoden (zie Feyerabend, 1975). Het gevaar van dit type praktijkgerichte 'onderzoek' is dat het niet goed controleerbaar en navolgbaar is en dat de reikwijdte zo klein is dat er nauwelijks aan kennisdisseminatie kan worden gedaan.

Als alternatief voor bovenstaande twee in onze ogen onwenselijke posities zijn wij van mening dat de methodologie van praktijkgericht onderzoek in veel opzichten gelijk is aan die van academisch wetenschappelijk onderzoek, maar dat er desalniettemin ook verschillen zijn. Er bestaan uiteenlopende, waardevolle vormen van praktijkgericht onderzoek die alle een bijdrage kunnen leveren aan de praktijk, zoals beleidsonderzoek, 'what works'-onderzoek, klinisch onderzoek, adviesonderzoek en 'Best Practice Units'-onderzoek. De belangrijkste gemene deler is dat ze *zorgvuldig, transparant en systematisch* moeten worden uitgevoerd.

Bovendien gelden de eisen van *betrouwbaarheid* en *validiteit*. Echter, vanwege de specifieke context waarin veel praktijkgericht onderzoek wordt gedaan kunnen deze criteria wel een andere invulling krijgen dan in het academische wetenschappelijke onderzoek. Zo is in academisch onderzoek 'herhaalbaarheid' (onder gelijke condities) een noodzakelijk aspect van betrouwbaar onderzoek. In praktijkgericht onderzoek is deze eis echter niet haalbaar en ook niet zinnig. De praktijkvelden die we bijvoorbeeld vanuit het KSI bestuderen veranderen voortdurend, zowel vanwege (beleids)ontwikkelingen als onder invloed van het onderzoek zelf. Het onderzoek heeft immers als doel om het betreffende praktijkveld te veranderen, casu quo te verbeteren. De eis van betrouwbaarheid wordt in praktijkgericht onderzoek daarom vaak vervangen door de eis van *zorgvuldigheid* en *systematische en transparante verslaglegging* (zie ook Van Dijk et al., 1991). Hieraan willen we wel toevoegen dat het met het oog op het opbouwen van systematische, praktijkwetenschappelijke kennis belangrijk is om een concreet onderzoeksdesign uit te werken. Zo'n design zal voldoende aandacht moeten besteden aan onder meer de positionering van het onderzoek ten opzichte van reeds bestaande kennis en aan (de mogelijkheden voor) triangulatie (kruisvalidatie door het gebruik van meerdere methodes en/of onderzoekers). Zie onder andere Baarda et al. (2005). Anders bestaat het eerder gesignaleerde gevaar dat het onderzoek te weinig reikwijdte krijgt.

Belangrijker dan deze eigen, praktijkgerichte invulling van de criteria 'betrouwbaarheid' en 'validiteit' is dat er aan praktijkgericht onderzoek nog een extra criterium moet worden toegevoegd: 'bruikbaarheid'. Het criterium 'bruikbaarheid' is karakteristiek voor praktijkgericht onderzoek en is de belangrijkste reden dat praktijkgericht onderzoek en academisch wetenschappelijk onderzoek van elkaar verschillen. Desondanks zijn er nog maar weinig methodologische handboeken die uitwerken wat er met het criterium bruikbaar-

heid wordt bedoeld. Wanneer is praktijkgericht onderzoek bruikbaar en wanneer niet? In de volgende subparagraaf geven we een aanzet tot het antwoord.

Samengevat formuleren wij vijf kwaliteitscriteria voor praktijkgericht onderzoek. Elk praktijkgericht onderzoek:

1. moet transparant, zorgvuldig en systematisch zijn in waarnemingen en beschrijvingen.
2. is valide en betrouwbaar. Vanwege de specifieke context waarin praktijkgericht onderzoek wordt gedaan kunnen deze criteria echter een wat andere invulling krijgen dan we kennen van het academische wetenschappelijke onderzoek. In alle gevallen geldt criterium 1.
3. kent een concreet onderzoeksdesign, waarin onder andere de criteria 1 en 2 worden uitgewerkt.
4. is bruikbaar (zie volgende paragraaf).
5. wordt ethisch verantwoord uitgevoerd (zie de paragraaf 'gedragscode').

Het bruikbaarheidscriterium

Hoewel weinigen zullen ontkennen dat praktijkgericht onderzoek bruikbaar moet zijn, wordt zelden geëxpliciteerd wat er mee wordt bedoeld. Leijnse, Hulst en Vroomans (2006) stellen dat de bruikbaarheid van praktijkgericht onderzoek primair gelegen is in het verhogen van de *evidence based practice* van beroepsbeoefenaren. *Evidence based practice* staat volgens deze auteurs voor een onderzoekende, op de verwerving en toepassing van kennis gerichte professionele praktijk – met innovatie als doel. Daarbij kan zoals gezegd niet worden volstaan met klassiek experimenteel onderzoek gericht op het blootleggen van causale effecten. Effecten² kunnen óók descriptief, theoretisch of indicatief worden getoond (vgl. Van Yperen en Veerman, 2008).

Gebaseerd op deze beschrijving werken we vier elementen uit die in onze ogen relevant zijn bij het nadenken over bruikbaarheid als kwaliteitscriterium in praktijkgericht onderzoek. Ten eerste gaat het bij bruikbaarheid om *geëxpliciteerde* bruikbaarheid. Hoewel praktijkgericht onderzoek bruikbaar kan zijn zonder dat dit met woorden wordt benoemd, zien wij het als een taak van praktijkgericht onderzoekers te expliciteren hoe hun onderzoek ten goede kan komen aan het beroepsveld en/of het hbo-onderwijs. In de jaarverslagen van het KSI valt te zien hoe de betrokken lectoraten de bruikbaarheid van hun

² In het KSI spreken we vaak liever van 'resultaten' of 'opbrengsten'.

onderzoek verwoorden nadat onderzoeksprojecten zijn afgerond, maar het spreekt voor zich dat dit thema ook voorafgaand aan en tijdens praktijkgerichte onderzoeksprojecten een belangrijk onderwerp van aandacht moet zijn.

Ten tweede gaat het bij bruikbaarheid om *nuttige* bruikbaarheid. Dit lijkt een open deur, maar in praktijkgericht onderzoek is dit aspect niet altijd eenvoudig aan te tonen en als er sprake is van nuttig gebruik voor wie precies geldt dat dan? Mooi dat je onderzoek een nieuwe werkwijze voor professionals heeft opgeleverd, maar hebben zij er ook echt wat aan? Praktijkgerichte onderzoekers moeten op dit soort vragen kunnen reflecteren en moeten transparant zijn over de vraag in hoeverre de betreffende methode overeenstemt met de doelstellingen van de betrokkenen bij het onderzoek. Ook is het van groot belang oog te hebben voor mogelijke neveneffecten of schaduwzijden van het onderzoek.

Ten derde gaat het bij bruikbaarheid om *participatieve* bruikbaarheid. Dit gaat over de mate waarin het onderzoek aansluit bij vragen die in de praktijk leven (zie Lectoraat Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek, 2013). Welke rol heeft bijvoorbeeld het werkveld gespeeld in het formuleren van de onderzoeksvraag en in welke mate zijn de onderzoekssubjecten betrokken bij het onderzoek?

Ten vierde kan het bij bruikbaarheid gaan om innovatie: het praktijkgerichte onderzoek kan voor de betrokkenen in de betreffende context *nieuwe* inzichten, producten, adviezen, et cetera moeten opleveren. Om dit te bereiken zullen praktijkgerichte onderzoekers, naast onderzoek, over het algemeen ook flankerende interventies moeten uitvoeren. Zonder het uitvoeren van praktische advies- en ontwikkelwerkzaamheden is het in ieder geval lastig om innovatief (dat wil zeggen trendsettend rond nieuwe thema's) in te spelen op wat er in het werkveld gebeurt. Johnson (2010) tekent daarbij aan dat met name “slow hunches” en “platforms” van belang zijn voor het ontstaan van innovatie. Slow hunches, ofwel zich *langzaam* ontwikkelende ideeën, worden bevorderd door het onderhouden van langdurige advies- en ontwikkelrelaties met het werkveld. Daarnaast draagt het uitvoeren van advies- en ontwikkelactiviteiten bij aan het creëren van innovatieve platforms of ontmoetingsplekken waarop onderzoekers en praktijkwerkers met elkaar in interactie staan. Met *advisering* bedoelen wij het uitvoeren van relatief kortdurende, het werkveld faciliterende interventies. Het kan gaan om het op basis van de opgebouwde kennis oplossen van concrete vraagstukken in het werkveld of het organiseren van platforms voor kennisoverdracht ten behoeve van het werkveld. Met *ontwikkeling* bedoelen wij meer lange termijn gerichte interventies in het werkveld die resulteren in concrete producten. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om het ontwikkelen van nieuwe methodieken of instrumenten.

Het vijfde en laatste aspect van bruikbaarheid is valorisatie. Het Rathenau Instituut (2011) definieert valorisatie als “het proces van waardecreatie uit kennis door kennis geschikt en/of beschikbaar te maken voor economische en/of maatschappelijke benutting en te vertalen in concurrerende producten, diensten, processen en nieuwe bedrijvigheid”. De HBO-raad (2010a) noemt in dat verband bijvoorbeeld nieuwe producten/diensten/prototypes, nieuwe netwerken, kennisverhoging van medewerkers, curriculumverbeteringen, nieuwe innovatievragen en verbeteringen van bedrijfsprocessen. Waar de term bruikbaarheid staat voor de mogelijkheid om onderzoeksresultaten – op een expliciete, nuttige, participatieve en innovatieve manier – te gebruiken, wordt met de term valorisatie de stap gezet van bruikbaarheid naar gebruik oftewel van potentieel naar feitelijk gebruik.

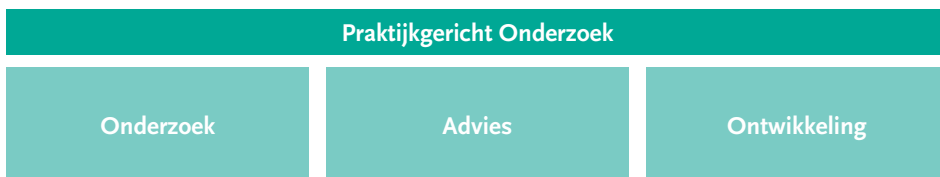
Aangezien het een van de hoofdtaken van lectoraten zou moeten zijn om het interne (het onderwijs) en het externe werkveld (de professionals) met onderzoek te bedienen, zou je verwachten dat ze ‘van nature’ sterk gefocust zijn op valorisatie. Toch spelen er op dit vlak nog veel vragen, wellicht ook door het gegeven dat er zoveel verschillende uitdrukkingsvormen zijn van valorisatie: octrooien, publicaties, patenten, methodieken en instrumentarium (bijvoorbeeld assessmenttools) en duurzame kennisplatforms kunnen alle gezien worden als graadmeter voor valorisatie, naast start-ups (bedrijven), doorwerking van onderzoek in het onderwijs, licentieovereenkomsten, awards/prijzen, et cetera. Voor een kenniscentrum als het KSI geldt wellicht dat de (vele) duurzame samenwerkingsverbanden tussen lectoraten en kennis- en praktijkorganisaties (op thema’s als reclassering, schuldhulpverlening, sociaal werk, et cetera) de meest vruchtbare voedingsbodem zijn voor valorisatie. Onlangs heeft Eva Hijmans (HRM/KSI) een notitie geschreven voor de Faculteit Maatschappij en Recht over hoe je het valorisatiestreven kunt operationaliseren en concreet kunt maken in zowel faculteitsbeleid als uitvoerend onderzoek en onderwijs. Onder meer stelde zij een valorisatiekaart op voor de FMR. Dit stuk is een waardevolle voorzet om dit thema de komende tijd nader uit te werken en in te vullen (zie bijlage 1).

Samengevat stellen we dat bruikbaarheid een belangrijk kwaliteitscriterium is van praktijkgericht onderzoek en dat dit criterium nauw verbonden is met de begrippen participatie, innovatie en valorisatie. De andere genoemde criteria zijn navolgbaarheid, zorgvuldigheid, betrouwbaarheid en validiteit. Een laatste criterium is werken volgens de ethische richtlijnen, maar daarover verderop meer.

Onderzoeken, ontwikkelen en adviseren; geen academic drift

Omdat bruikbaar onderzoek niet los kan worden gezien van innovatie en valorisatie, omvat praktijkgericht onderzoek in veel gevallen ook onderzoeks-, advies- en ontwikkelwerkzaamheden. Praktijkgericht onderzoek wordt met andere woorden geschraagd door drie pijlers die in samenhang moeten worden ingevuld. Figuur 1 laat dit zien.

Figuur 1 Pijlers van praktijkgericht onderzoek

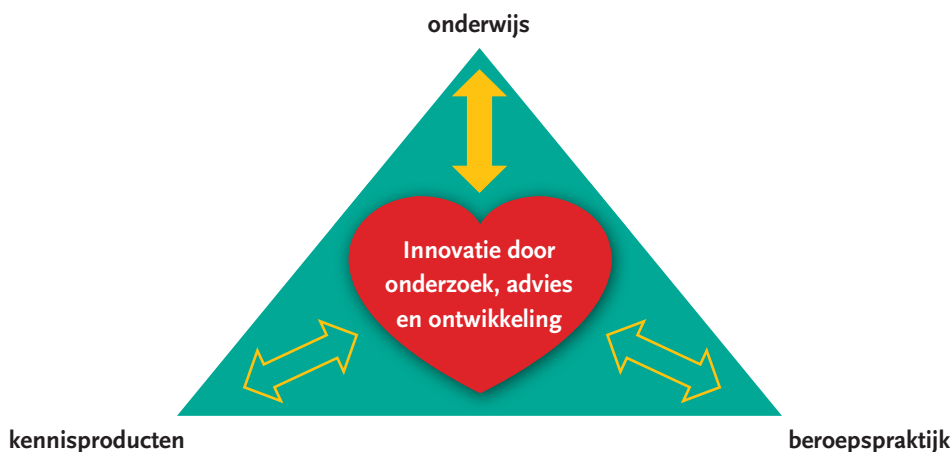

Zonder het uitvoeren van advies- en ontwikkelinterventies zou het onderzoek kunnen wegdrijven van de praktijk. Van Yperen, Veerman en Bijl (2013) spreken in dat verband van het ‘inbeddingsprincipe’. Daarmee bedoelen ze dat het onderzoek deel uitmaakt van de gebruikelijke processen in de praktijk. Anderzijds kan het uitsluitend uitvoeren van advies- en ontwikkelinterventies zonder deze aan te laten sluiten bij een consistent onderzoeksprogramma leiden tot te veel focus op de korte termijn, een gebrek aan lerend vermogen en te kort schietende strategische kennisopbouw. De Vereniging Hogescholen (destijds: HBO-raad) formuleert het als volgt:

“Praktijkgericht onderzoek is onderzoek dat is geworteld in de beroepspraktijk en bijdraagt aan de verbetering en innovatie van die beroepspraktijk. Dit vindt plaats door het genereren van kennis en inzichten, maar ook door het leveren van toepasbare producten en ontwerpen en concrete oplossingen voor praktijkproblemen. Daarbij is het onderzoek doorgaans multi- en/of transdisciplinair van aard en ingebed in een scala van interne en externe organisatorische verbanden, met behoud van de wetenschappelijke betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek zelf. Het onderzoek kent een nauwe relatie met het onderwijs via de bijdrage aan de onderwijsactiviteiten, de professionalisering van docenten en curriculumvernieuwing. Doordat het onderzoek relevantie heeft voor, en een impact heeft op de beroepspraktijk, het onderwijs en de bredere samenleving vindt de verspreiding en publicatie van de kennis via vele uiteenlopende kanalen plaats en aan diverse doelgroepen” (HBO-raad 2008, p. 2).

De relaties tussen kennisproducten, praktijk en onderwijs zijn daarbij in onze ogen steeds tweezijdig. Dit geven we weer in figuur 2. Zo kan een kennisproduct voortkomen uit de praktijk en kan het ook de praktijk veranderen. Daarnaast kan met nieuwe kennisproducten de kennisbasis van opleidingen worden geactualiseerd en kan – omgekeerd – het geven van of adviseren over onderwijs ook weer tot nieuwe kennisproducten leiden. Tenslotte moeten lectoraten een brug tussen onderwijs en praktijk vormen die tweerichtingsverkeer faciliteert. Ten overvloede willen we benadrukken dat het kenniscentrum zich bevindt in een onderwijsorganisatie. Dit maakt de relatie met het onderwijs speciaal en zeer belangrijk, wat wordt getoond door de geel ingekleurde pijl die deze relatie weer geeft. Dit model is een nadere concretisering van het op beleidsniveau binnen de Hogeschool Utrecht vaak gehanteerde driehoekmodel (zie bijvoorbeeld Passie en Precisie 2, 2007).

Figuur 2 Samenhang tussen kennisproducten, beroepspraktijk en onderwijs

Uiteraard kunnen lectoraten samenwerken met universiteiten of een rol spelen in het academische wetenschappelijke discours door bijvoorbeeld Engelstalige peer-refereerd tijdschriftartikelen te schrijven. Binnen het KSI gebeurt dit ook en tot op zekere hoogte is dat toe te juichen. Praktijkgericht onderzoek kan immers ook tot nieuwe theoretische inzichten leiden en deze moeten worden verspreid via de daarvoor bestaande platforms. *Niets is zo praktisch als een goede theorie*, werd ook al door Kurt Lewin (1951) aangegeven. Dit mag echter niet leiden tot “academic drift” of anderszins ten koste gaan van de

verantwoordelijkheden richting het onderwijs en de praktijk. Wanneer een lector voor het dilemma komt te staan om ofwel een kennisproduct te laten aansluiten bij het internationale academische discours ofwel bij actuele issues binnen het werkveld zou, als er geen compromis mogelijk is, de keuze moeten vallen op het laatste.

Gedragscode

In het voorgaande gingen we in op het belang van navolgbaarheid, betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid van praktijkgericht onderzoek. Daarnaast is het echter van belang te voldoen aan ethische richtlijnen (zie ook HBO-raad, 2010b). Bij het uitvoeren van onderzoek moeten de betrokkenen – studenten, professionals, onderzoekers, lectoren – zich volgens deze richtlijnen gedragen. Gebeurt dat niet, dan voldoet het praktijkgericht onderzoek niet aan een noodzakelijke basiskwaliteit.

Welke richtlijnen betreft het? Voor het KSI stellen wij vooralsnog voor de 5 basisgedragsregels van de Commissie Gedragscode Praktijkgericht Onderzoek in het hbo als uitgangspunt te nemen (HBO-raad, 2010b). De basisregels luiden op hoofdlijnen dat onderzoekers aan het hbo 1) het professionele en maatschappelijke belang dienen, 2) respectvol zijn, 3) zorgvuldig zijn, 4) integer zijn en 5) hun keuzes en gedrag verantwoorden.

Elk van deze basisregels wordt in het rapport van de HBO-raad nader ingevuld en uitgewerkt. Als bijkomende regel zijn wij van mening dat KSI-onderzoekers, evenals wetenschappelijk onderzoekers, hun data minimaal 5 jaar moeten bewaren, zodat deze ook na afloop van het onderzoek controleerbaar zijn. Ook denken wij dat de ethische richtlijnen waar langs moet worden gewerkt per lectoraat kunnen verschillen, hoewel ethische richtlijnen uiteraard voor alle lectoraten van belang zijn. Binnen het KSI voeren lectoraten uiteenlopende onderzoeken uit, variërend van onderzoek naar TBS'ers (om recidive te voorkomen) tot sporters (om vitaliteit van verenigingen te bevorderen) en ongedocumenteerde illegalen (om inzicht in een diffuse situatie te krijgen). Anke van Gorp (IVK/FMR) is mede om deze reden gestart met het inventariseren van de ethische aspecten die bij KSI-onderzoek een rol (kunnen) spelen. Welke ethische richtlijnen gelden voor het KSI en voor de faculteit in het algemeen? Denk aan de wijze waarop het KSI de belangen van de personen en organisaties die voorwerp van onderzoek zijn wil beschermen (cliënten, gedetineerden, patiënten, 'gewone' burgers, et cetera), maar ook aan ethische vraagstukken rondom de inzet van studenten in (KSI-)onderzoek of aan de vraag over wat je moet doen bij verdenkingen van fraude (zie bijlage 2 voor het vooronderzoek van Anke van Gorp).

Waar het ons in de voorliggende uitgave om gaat is dat praktijkgericht onderzoek altijd moet worden uitgevoerd conform de ethische gedragsregels. Deze ondersteunen de inhoudelijke reflectie van de onderzoekers, waardoor kan worden nagegaan op welke wijze ze rekening houden met de professionele beroepsgroep waarvoor ze kennis ontwikkelen, de mensen en zaken die ze onderzoeken en de samenleving als geheel. Wel is het daarbij zoals gezegd nog nodig nader te bepalen of de ethische richtlijnen van de Vereniging Hogescholen wellicht een specifieke “KSI-invulling” moeten krijgen.

Organisatorische randvoorwaarden

Misschien wel de grootste sprong in kwaliteit is te maken door de randvoorwaarden voor het doen van onderzoek in het HBO te verbeteren, zoals uitgebreid is beschreven en uitgewerkt in het HBO-raadrapport “Naar een duurzaam onderzoekklimaat”. In dit rapport worden de personele, financiële en overige randvoorwaardelijke stappen uitgewerkt die de komende jaren moeten worden gezet om op hogescholen de onderzoeksfunctie duurzaam en succesvol in te bedden in de structuur van de organisatie als geheel. “Voor elke hogeschool”, aldus het rapport, “begint positioneren en inbedden bij het op de missie en de ambities gebaseerde strategische beleid. Onderzoek zou daarin de plek moeten krijgen die het verdient, als gelijkwaardige functie naast het onderwijs, maar ook ten dienste van dat onderwijs. Van hieruit vindt de doorvertaling plaats naar financieel- en HRM-beleid, en naar de wenselijk geachte organisatiestructuur.”

Het KSI is mede verantwoordelijk voor het realiseren van een duurzaam onderzoeksklimaat, samen met docenten, studenten, managers en directieleden. Zo dragen lectoraten in hun dagelijkse werk bij aan de professionalisering van docenten en curriculuminnovatie en betrekken zij studenten bij praktijkgericht onderzoek. Tevens coachen lectoraten de onderzoekers bij het kenniscentrum, waaronder promovendi. Ook worden er vanuit het KSI beleidsinitiatieven ontplooid om onderzoek en onderwijs beter met elkaar te verbinden, bijvoorbeeld vanuit de portefeuilles Kwaliteit van onderzoek, Verbinding onderzoek en onderwijs, HRM en Masterontwikkeling.

Toch hebben lectoraten in hun dagelijks werk te maken met de (onderzoeks)structuren die de organisatie te bieden heeft. Zo bestaan er binnen de faculteit momenteel grote verschillen in het onderzoeksonderwijs van de opleidingen en blijken studenten na vier jaar nog niet altijd over voldoende onderzoekscompetenties te beschikken (Vogelpoel et al., 2012). Ook de onderzoekscompetenties van docenten zijn vaak voor verbetering vatbaar. Op deze en andere domeinen zullen de komende jaren verbeterstappen moeten

worden gezet. Het rapport “Naar een duurzaam onderzoeksklimaat” biedt daarvoor zoals gezegd concrete suggesties. Waar het ons hier echter om gaat is dat er situaties denkbaar zijn waarin het kenniscentrum – ondanks heldere kwaliteitscriteria – niet de gewenste onderzoekskwaliteit kan bieden. Als er vanuit een opleiding geen docenten kunnen worden vrijgemaakt om in praktijkgerichte onderzoeksprojecten te participeren, dan is het lastig deze projecten goed uit te voeren. Als de ratio tussen lectoren en studenten is als 1 staat tot 1.500 dan is het wellicht niet goed mogelijk grootschalige impact op het onderwijs te realiseren. Kortom, bij de beoordeling van de kwaliteit van lectoraten zullen niet alleen de inhoudelijke prestatie-indicatoren moeten worden meegenomen, maar moet er ook de ruimte zijn om de (stand van zaken van de) organisatorische randvoorwaarden te bespreken.

“HET LECTORAAT ORGANISATIE-
CONFIGURATIES EN ARBEIDSRELATIES
DRAAGT MET ONDERZOEK BIJ AAN DE
VERMINDERING VAN ZIEKTEVERZUIM
IN DE OUDERENZORG.”

DEEL II: VOORSTEL VOOR PRESTATIE-EVALUATIE EN PRESTATIEMANAGEMENT

In deel II staan wij stil bij de wijze waarop het evaluatieproces in onze ogen zou moeten worden ingericht en bij de criteria waarop lectoraten beoordeeld kunnen worden.

Vooraf: schaap met vijf poten?

Deel 1 liet zien dat er aan lectoraten nogal wat eisen worden gesteld. Lectoren worden bijvoorbeeld geacht zelf onderzoek uit te voeren, andere onderzoekers te begeleiden, advies- en ontwikkelwerk te verrichten, subsidies te verwerven en de onderzoekskwaliteit te borgen. Zoals een lector het zelf verwoordt:

“Ik werk op basis van projectplannen waarin beschreven staat welke bijdrage ik lever aan curriculumvernieuwing en aan innovatie van het werkveld, en hoeveel publicaties en externe presentaties mijn kenniskringleden en ik moeten verzorgen. Al deze bijdragen zijn het resultaat van het ontwikkelend onderzoek dat we doen. Ik word met andere woorden afgerekend op de vraag of ons onderzoek bijdraagt aan de vernieuwing dan wel verbetering van het curriculum van de hogeschool en aan de kwaliteit van het leren in het vmbo, mbo, algemeen voorgezet onderwijs en in bedrijfsopleidingen.”

Het beeld van een schaap met vijf poten dat ook nog een veelvoud van ballen in de lucht moet houden doemt wel op. Wij vinden daarom dat taken op kenniskringniveau moeten worden bekeken en niet allemaal door de lector zelf hoeven te worden ingevuld. Ook kan men zich afvragen of taken niet moeten worden gedefinieerd over een aantal lectoren/kenniskringen heen in plaats van per lector/kenniskring afzonderlijk. Wellicht om deze reden noemt de Validatie Commissie Kwaliteitszorg Onderzoek in het kader van de visitatie van Fontys Hogescholen (VKO, 2011) het heroverwegen van het aggregatieniveau waarop evaluatie en beoordeling plaatsvinden. Het heroverwegen van het evalueren van lectoraten is volgens VKO zinvol gezien de beperkte omvang van lectoraten enerzijds en de intensiviteit en uitgebreidheid van de evaluatietrajecten anderzijds.

Dit gezegd hebbende, zijn wij wel van mening dat in principe elk lectoraat een bijdrage zou moeten leveren aan de drie voor het hbo zo bekende domeinen: onderzoek, onderwijs en beroepspraktijk. De mate waarin en wijze waarop lectoraten dat doen, zal afhankelijk van de missie van de lectoraten verschillen. Bij uitzondering is het wellicht gewenst

dat lectoraten zich op 1 of 2 van de drie domeinen profileren, maar daar zullen dan reeds bij de installatie van het lectoraat transparante afspraken over moeten worden gemaakt. Er is tevens behoefte om binnen de drie domeinen op diverse gebieden aan prestatie-evaluatie te doen, deels verschillend per lectoraat.

Wij denken dat zelfevaluatie (hiermee bedoelen we niet per se individuele evaluatie, maar de gemeenschappelijke evaluatie van een onderzoekerscollectief) de eerste pijler is van elk prestatimanagementsysteem. In die zin kan men spreken van zelfevaluatie als noodzakelijke voorwaarde voor een zinvolle prestatie-evaluatie. Zelfevaluatie alleen vormt echter geen voldoende basis. Om tot een betrouwbaar en valide prestatimanagement-benadering te komen dient zelfevaluatie te worden aangevuld met een tweede pijler: concrete informatie uit andere bronnen die, naast zelfevaluaties, een extern beeld geven van de positie van een lectoraat op relevante prestatiedimensies. Hoewel het gezien de valorisatieopdracht van lectoraten voor de hand ligt om ook te kijken hoe de buitenwereld tegen de producten van lectoraten aankijkt (zie ook Pot, 2012), speelt dit in de huidige beoordelingspraktijk van lectoraten nog nauwelijks een rol. Noch externe belanghouders, noch peers in de eigen instelling of bij andere hogescholen hebben een grote invloed bij het beoordelen (Leijnse, Hulst en Vroomans, 2006).

Om een (eerste) idee te krijgen van wat voor onderwijs- en werkveldgerelateerden belangrijke criteria zouden kunnen zijn bij de beoordeling van kenniscentra en/of lectoraten, gaan we te rade bij wat bestaande documenten hierover te melden hebben, zoals de jaarverslagen van het KSI, de prestatie-indicatoren-voorstellen van het eerder genoemde 5h-overleg, de criteria bij de lector van het jaar verkiezingen, het Brancheprotocol Kwaliteitszorg Onderzoek en de Valorisatie-indicatoren van de Vereniging Hogescholen.

Wat vooral in deze documenten opvalt, is de variatie aan mogelijkheden om de bijdrage van lectoraten aan het onderwijs en werkveld zichtbaar te maken. Criteria die bijvoorbeeld op het vlak van onderwijs worden genoemd zijn:

- concrete en vernieuwende doorwerking van praktijkgerichtheid in de inhoud
- ontwikkeling en uitvoering van de onderwijscurricula van de opleidingen
- totaalvisie op dit domein, de betrokken professie en het onderzoekthema
- studenten weten te betrekken in onderzoekstaken en dit vanaf eerstejaarsniveau student in het relevante opleidingsdomein is zo op enige wijze participant in onderzoeksprojecten
- ontwikkeling van minoren voor de bacheloropleiding en mastersaanbod
- coproductie bij de vernieuwing van het competentiegericht curriculum

- nauwe banden met topopleidingen
- ontwikkeling van een gezamenlijk Europees masterprogramma
- “rijkere leeromgevingen” via projecten waarin studenten participeren casu quo interventies opzetten en interdisciplinaire deelname van studenten
- curriculumvernieuwingen en/of advisering daarover
- nieuwe partners voor projecten, stages en afstudeerplaatsen
- bijdragen aan minoren, studieloopbaanbegeleiding, begeleiding bij afstudeertrajecten, colleges, werkgroepen en overige onderwijsonderdelen
- boeken, rapporten, artikelen en overige publicaties voor het onderwijs
- ontwikkeling van een krachtige leeromgeving

Zo divers als de bijdragen van lectoraten aan het onderwijs kunnen zijn, zo divers zijn ze ook als het gaat om de bijdrage van lectoraten aan het beroepsveld. In de nota “Naar een landelijk informatiesysteem voor het praktijkgericht onderzoek HBO” tonen Van Casteren en Van den Broek (2013) in opdracht van de HBO-raad 47 (elkaar ook overlappende) indicatoren op het vlak van valorisatie, waaronder:

- de (onderzoeks)samenwerking en coproductie met bedrijven en publieke instellingen
- verspreiding van kennis (publicaties en andere vormen van output voor gebruikers)
- omvang van de derde geldstroom (financiering vanuit ‘de beroepspraktijk’)
- betrokkenheid bij ‘innovatiecontracten’
- et cetera

Op weg naar een kwaliteitssysteem

Ook binnen het KSI bespreken de lectoren regelmatig welke output in hun ogen past bij een adequaat kwaliteitssysteem van praktijkgericht onderzoek. Uit een tweetal, specifiek hierover georganiseerde meetings in 2012 bleek dat er bij alle lectoren overeenstemming is over het belang van het zichtbaar maken van de concrete prestaties van de lectoraten op het vlak van zowel de beroepspraktijk als het onderwijs en onderzoek/wetenschap.³ Op basis van deze meetings hebben René Butter en Stijn Verhagen een voorstel voor prestatie management gedaan, dat met de lectoren van het KSI is besproken en na enkele wijzigingen door alle betrokkenen werd onderschreven.

Voor het voorstel is gebruik gemaakt van een interessant onderscheid van het Rathenau Instituut (2011) ten aanzien van het evalueren van de prestaties van praktijkgericht onderzoek in het algemeen en valorisatie in het bijzonder. Het Rathenau Instituut (2011) noemt 2 manieren om naar deze prestaties te kijken: 1) summatief evalueren en 2) formatief evalueren. Bij summatieve evaluatie bepaalt een externe partij hoe er is gepresteerd en of dit goed genoeg is. Bij formatieve evaluatie bepaalt de beoordeelde organisatie ook zelf in hoeverre er sprake is van goede prestaties, en waarom dat zo is. Hierbij wordt tevens stilgestaan bij de vraag wat er beter kan en hoe dit kan worden bereikt. In die zin is hier sprake van een meer ontwikkelingsgerichte visie op evalueren dan bij summatieve evaluatie.

Het Rathenau Instituut adviseert om een valorisatiekaart te ontwikkelen die, rekening houdend met de missie en het beleid, voor de specifieke context relevante indicatoren bevat. Aangezien het in de door ons voorgestelde benadering van het prestatie management om meer aspecten dan uitsluitend valorisatie gaat, stellen wij voor om in plaats van het begrip valorisatiekaart het algemenere begrip evaluatiekaart te hanteren.

³ De commissie Gispén liet zich in die tijd met het rapport Focus op Onderwijs kritisch uit over de kwaliteit van het onderwijs aan de HU en gaf daarbij onder andere aan dat docenten nog vaak onvoldoende weten in hoeverre de aanwezigheid van lectoraten ook uitstraalt naar het onderwijs in de bachelorfase. Ook zou het tempo van de onderzoeksambities van de HU niet te hoog moeten liggen. Met andere woorden: voor de houdbaarheid van lectoraten op de langere termijn zou het volgens alle betrokkenen goed zijn als lectoren het onderwijs goed zouden bedienen.

Het uitgangspunt voor het prestatie management binnen het KSI kan dan zijn dat elk lectoraat inzichtelijk maakt welke doelen het wil bereiken en op welke wijze het aan de resultaatgebieden onderwijs, beroepsveld en onderzoek/wetenschap (zie ook intermezzo 1) heeft voldaan of in de rest van de looptijd gaat voldoen. Het lectoraat vult de evaluatiekaart in op basis van bij de missie en visie passende, zelfgekozen indicatoren. De indicatoren die de lectoren nu jaarlijks in de jaarverslagen opnemen zullen vermoedelijk in redelijke mate voldoen, maar ook overige indicatoren zijn mogelijk. Ook kan ervoor worden gekozen de resultaten zichtbaar te maken op het vlak van de werving van tweede- en derdegeldstroommiddelen (gebied 4) en op het vlak van de mogelijk bredere maatschappelijke en wetenschappelijke erkenning van een lectoraat (gebied 5).

Intermezzo 1:

resultaatgebieden van de evaluatiekaart met tussen haakjes mogelijke invullingen

1. het bachelor- en masteronderwijs (curriculumontwikkeling en -vernieuwing, ontwikkeling leermaterialen/boeken, docenten en studenten laten participeren in onderzoek en interventies in het werkveld)
2. het werkveld (innovatieve oplossingen voor problemen, methodiekontwikkeling/boeken, training/coaching, vakpublicaties, betrokkenheid bij wetswijzigingen)
3. de praktijkgerichte wetenschap (dissertaties, internationale, peer reviewed publicaties (artikelen en/of congresbijdragen), (deelname aan) internationale projecten en congressen)
4. het werven van fondsen uit de tweede en derde geldstroom
5. de maatschappelijke erkenning van het lectoraat en het kenniscentrum (media-aandacht, prijzen, relevante nevenfuncties, internationale advies en ontwikkelwerkzaamheden, substantiële deelname aan internationale projecten)

Op basis van de ingevulde evaluatiekaart wordt vervolgens op KSI-niveau de dialoog aangegaan⁴ met de collega-lectoren over de onderbouwing van de gekozen indicatoren. De collega-lectoren nemen daarbij de rol in van “critical friends”. Vervolgens gaat de

⁴ Hoe deze dialoog er precies uit kan zien, voert te ver voor deze tekst. De lectoren van het KSI hebben er voor gekozen om een zogeheten 360-graden-gesprek te houden, dat ook een rol speelt bij (meer niet gelijk is aan) het RGW-gesprek. Zowel interne als externe stakeholders bieden (schriftelijke) input aan het 360-graden-gesprek. De keuze voor de indicatoren die voor het lectoraat relevant zijn én de prestaties die het lectoraat op het vlak van deze indicatoren heeft geleverd komen beide in het 360-graden gesprek aan de orde.

lector het gesprek met de collega-lectoren aan over de geleverde prestaties op de gekozen indicatoren, zowel kwantitatief als kwalitatief. Het is raadzaam dat ook kenniskringleden en een manager en de directeur (schriftelijk) input kunnen leveren over het functioneren van het lectoraat. Hetzelfde geldt voor externe stakeholders, met name waar het gaat om de manier van zichtbaar maken van de innovatieve impact van de activiteiten van het lectoraat in het werkveld. Zie ook Steyaert & Levering (2011), Pot (2012) en Schuiling et al. (2010).

Aangezien de – concrete invulling van – de resultaatgebieden voor elk lectoraat afhangt van de specifieke missie en visie heeft het voor de meeste resultaatgebieden weinig zin om de prestaties daarop rechtstreeks over lectoraten heen met elkaar te vergelijken. Lectoren moeten echter wel aan een “positief kritisch forum van stakeholders” kunnen verantwoorden dat de concrete invulling van de resultaatgebieden (en de scores op de bijbehorende indicatoren) een reëel beeld geven van de prestaties van het lectoraat en de wijze waarop deze waar nodig verbeterd kunnen worden.

Bovenstaande vijf resultaatgebieden omvatten ook de referentiekaders voor de kwaliteit van onderzoek die worden genoemd in Koers 2012+, in het bijzonder de waardering door het onderwijs, het beroepenveld en de wetenschappelijke peer-groep. Tussen haakjes worden mogelijke invullingen (of deelaspecten) van de resultaatgebieden vermeld. Het gaat hierbij om voorbeelden. Andere invullingen zijn uiteraard ook denkbaar. Het is aan de lector om de daadwerkelijke invulling van de resultaatgebieden te bepalen en aan de overige betrokkenen bij het evaluatiegesprek om het positief-kritische gesprek over de juistheid van de gekozen invulling van de vijf resultaatgebieden aan te gaan.

Alhoewel het kwaliteitsmanagement uiteraard continue aandacht vraagt liggen wat betreft de timing van de dialogosessies de volgende momenten voor de hand:

1. bij aanvang van het lectoraat
2. halverwege de looptijd van het lectoraat
3. aan het eind van de looptijd van het lectoraat

Hoewel dit per situatie kan verschillen, zal er bij de aanvang van lectoraten vaker deelname zijn van interne stakeholders (op KSI- en/of HU-niveau) en zal de dialoog globaal zijn en gaan over het bepalen van de relevante resultaatgebieden. Naarmate de looptijd vordert, zal het accent meer liggen op de door het lectoraat gekozen specifieke uitwerking van de resultaatgebieden en zal er meer deelname zijn van externe stakeholders.

Wat is een goed presterend lectoraat?

Een goed functionerend lectoraat heeft over de gehele looptijd van het lectoraat goede prestaties geleverd op alle relevante resultaatgebieden. Dit gaat zowel om de omvang als om de kwaliteit van de prestaties. Tussentijds kan het goed presterende lectoraat op basis van concrete plannen laten zien aan welke tot dan toe nog niet afgedekte resultaatgebieden gewerkt gaat worden en wanneer en op welke wijze dat zal gebeuren.

Mogelijke voorbeelden van goed presteren

In een fictief voorbeeld zouden de prestaties van een lectoraat in een bepaald jaar als volgt kunnen zijn:

- 20 docenten en 50 studenten succesvol en naar tevredenheid betrokken bij onderzoeks- en interventie-activiteiten
- in samenspraak met het onderwijsmanagement succesvol 1 curriculum vernieuwing bij een FMR-opleiding doorgevoerd
- 1 vakpublicatie per kenniskringlid en 3 vakpublicaties door de lector gepubliceerd
- 1 peer reviewed wetenschappelijk artikel
- 1 x landelijke of regionale media aandacht
- 5 goed gewaardeerde interventies in het werkveld uitgevoerd, zoals tot uitdrukking kwam in gerichte evaluaties

De vraag waar het vervolgens om gaat is of de prestaties in dit fictieve voorbeeld als 'goed' kunnen worden beoordeeld? In *algemene zin* is daar echter weinig over te zeggen. Of de prestaties van een lectoraat als goed moeten worden beoordeeld hangt immers af van de mate waarin deze overeenkomen met de indicatoren die van te voren (na inbreng van collega-lectoren en externe stakeholders) zijn afgesproken. Een lectoraat presteert met andere woorden goed als er op een goede manier invulling is gegeven aan deze overeengekomen resultaatgebieden. Een voorwaarde daarbij is wel dat er in principe op elk van de drie domeinen – zowel onderwijs als beroepspraktijk en onderzoek/wetenschap – prestaties worden geleverd. Deze prestaties worden zowel kwantitatief als kwalitatief gestaafd, met als inhoudelijk referentiekader de inhoudelijke missie en visie van het lectoraat.

Wat is een excellent presterend lectoraat?

Een excellent presterend lectoraat is een goed presterend lectoraat dat bovendien extra erkenning verwerft door bijvoorbeeld het verkrijgen van wetenschappelijke prijzen, deelname aan prestigieuze projecten met veel nieuwsaarde, promoties met het judicium “cum laude”, et cetera.

Wat is een voldoende presterend lectoraat?

Een voldoende presterend lectoraat heeft voldoende invulling gegeven aan de belangrijkste overeengekomen resultaatgebieden, maar geen goede invulling gegeven aan en/of geen concrete plannen gemaakt voor de invulling van overige belangrijke resultaatgebieden.

Wat is een slecht presterend lectoraat?

Een slecht presterend lectoraat heeft onvoldoende invulling gegeven aan de belangrijkste overeengekomen resultaatgebieden.

BIJLAGE 1: EEN VALORISATIEKAART VOOR DE FMR (DRS. EVA HIJMANS)

Onderstaande ‘valorisatiekaart’ is onderdeel van de rapportage “De Waarde van onze kennis: kennisvalorisatie bij de Faculteit Maatschappij en Recht van Hogeschool Utrecht” van drs. Hijmans (2013). Het betreft een samenvoeging van het ontwerp van de landelijke commissie-Valorisatie en de indicatoren van valorisatie voor het hoger onderwijs,¹ die de HBO-raad noemt in een brief aan de minister van OCW.

Fase	Trefwoord	Hoe te meten
Missie	Missie	Beschrijving van de maatschappelijke en economische missie van de faculteit.
	Integraal Beleid	- Hoe is de maatschappelijke en de economische missie integraal onderdeel van beleid van de faculteit (onderzoek, onderwijs, bekostiging, kwaliteitszorg)? - Hoe is valorisatie verankerd in HR beleid? - Hoe is het opgenomen in de planning & controlcyclus?
	Valorisatie beleid	Aanwezigheid van beschreven beleid, doelstelling en verantwoording
	Budget	Hoogte van budget voor valorisatie en percentage van het totale (onderzoeks)budget.

¹ Deze indicatoren zijn gebaseerd op het genoemde rapport van de landelijke commissie, als ook op 1) het advies “A Composite Indicator for Knowledge Transfer” dat in opdracht van de Europese Commissie is gemaakt, 2) het rapport UASnet: “The EDUPROF project: developing indicators of applied research, Final report (2011) en 3) een besloten hbo werkconferentie.

Fase	Trefwoord	Hoe te meten
Agendasetting	Strategische samenwerking	- Aantal R&D contracten met bedrijven en publieke instellingen, overheden, brancheorganisaties en beroepsverenigingen - Aantal bedrijven, publieke instellingen, overheden en brancheorganisaties dat samenwerkt met de FMR op gebied van onderzoek of innovatie - Aantal betrokken professionals uit de publieke sector bij onderzoek/innovatie - Aantal extern gefinancierde lectoren/onderzoekers - Aantal extern gefinancierde onderzoeken w.o. RAAK projecten
	Lidmaatschap onderzoeks initiatieven	Concrete voorbeelden van participatie in onderzoeks initiatieven met een maatschappelijke en/of economische doelstelling

Fase	Trefwoord	Hoe te meten
Uitvoering	Instrumentarium	- Aantal en voorbeelden van specifieke initiatieven en/of instrumenten - Aantal start-ups van ondernemingen vanuit de FMR - Aantal certificering van methodieken aangevraagd en/of toegekend
	Samenwerking	- Duale leer- en onderzoekstrajecten - Andere activiteiten zoals adviesbureaus waarmee wordt samengewerkt door de faculteit - Aantal en voorbeelden van samenwerking met maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijven in onderwijs en onderzoek
	Studenten in de praktijk	- Aantal studenten betrokken bij onderzoek - Aantal stagestudenten in de beroepspraktijk - Aantal afstudeeropdrachten in samenwerking met gebruikers of gebaseerd op vragen van gebruikers; voorbeelden
	Financiering	Totale waarde van financiering uit thematische onderzoeksprogramma's (tweede geldstroom), door contractonderzoek (derde geldstroom) en advisering; percentage van het totale (onderzoeks) budget; voorbeelden.

Fase	Trefwoord	Hoe te meten
Disseminatie	(Co)publicaties	- Aantal gezamenlijke publicaties met bedrijfsleven/instellingen - Aantal publicaties in vakbladen
	Publieke optredens	Aantal optredens in de media, bijdragen aan het publieke debat, publiekslezingen; voorbeelden
	Artefacten	Aantal en voorbeelden van demonstraties, websites, methodes, applicaties, tentoonstellingen, studiedagen, etc.
	Onderwijs en training	- Aantal volwassenen in onderwijsprogramma's (LLL) - Aantal opleidingen en cursussen voor organisaties/bedrijven, en voor een breder publiek; voorbeelden - Aantal toepassingen onderzoek in curriculum: modules, minoren, afstudeervarianten, bij- en nascholingsmodules - Bijdrage van lectoren aan professionalisering van beroepskrachten - Aantal studenten die deelnemen aan onderwijsactiviteiten op gebied van ondernemerschap

Fase	Trefwoord	Hoe te meten
Gebruik	Duiding	Gebruik door de media van specifieke expertise voor duiding van (actuele) gebeurtenissen; voorbeelden
	Lezers	Aantal verkochte boeken, aantal lezers van kranten/tijdschriftartikelen en andere niet-wetenschappelijke publicaties
	Onderwijs en training	- Aantal deelnemers en tevredenheid deelnemers - Inkomsten contractonderwijs uit beroepspraktijk
	Producten en diensten	- Inkomsten uit verkoop van methodieken of certificering - Aantal organisaties dat methodieken toepast - Inkomsten uit consultancy aan bedrijven of instellingen
Mensen	Dubbele aanstellingen	- Aantal onderzoekers en docenten met een dubbele aanstelling - Aantal onderzoekers en docenten met eigen praktijk - Aantal docenten met hoofdtaak in de beroepspraktijk - Aantal medewerkers dat is uitgewisseld met de beroepspraktijk
	Advisering	Participatie van onderzoekers/ docenten in advies- en bestuursorganen van maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijven: aantal onderzoekers en voorbeelden
	Loopbaan	Aantal afgestudeerden en onderzoekers dat hun loopbaan in bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties vervolgt.

BIJLAGE 2: ETHISCHE TOETSING ONDERZOEK FMR HU: EEN VOORONDERZOEK NAAR EEN ETHISCHE TOETSINGS- COMMISSIE (DR. IR. ANKE VAN GORP)

In opdracht van de lectoren van het Kenniscentrum Sociale Innovatie

Inhoudsopgave

Inleiding	36
Ethische toetsing in Nederland	37
Ethische toetsing binnen de HU	38
Samenstelling en procedures ETC FMR	41
Referenties	42

1. Inleiding

Er zijn een aantal trends die maken dat de aandacht voor onderzoeksethiek toeneemt:

- Zo zijn er recent zeer omvangrijke wetenschappelijke fraudegevallen geconstateerd. Hierdoor is er meer aandacht voor ethiek en integriteit in onderzoek.
- Steeds meer tijdschriften onder andere op pedagogisch, criminologisch en psychologisch gebied eisen dat onderzoek met respondenten beoordeeld is door een ethische commissie. Dit betekent dat om te kunnen publiceren in interessante wetenschappelijke bladen er in steeds meer wetenschapsgebieden een ethische toetsing moet plaatsvinden indien onderzoek met proefpersonen of proefdieren plaatsvindt.
- Er komt een nieuwe versie van de European Dataprotection Directive (General Data Protection Regulation) aan waarin, volgens het nu liggende voorstel, persoonsgegevens uitsluitend onder geïnformeerde toestemming verzameld mogen worden, de rechten om gegevens te laten verwijderen strikter worden en de eisen aan beveiliging toenemen. Dit zal ook geïmplementeerd moeten worden in de onderzoekspraktijk op het moment dat deze regulering aangenomen wordt.
- In veel EU-onderzoek bijvoorbeeld binnen het 7de Kader Programma en het vervolgprogramma Horizon 2020 wordt aandacht geëist voor ethische aspecten, mensenrechten en privacy in alle onderzoek.

Als onderdeel van kwaliteit¹ van onderzoek is het belangrijk dat HU FMR onderzoekers hun onderzoek uitvoeren op een wijze waarbij ze voldoen aan geldende wetten en codes zoals die omtrent persoonsgegevens en de gedragscode praktijkgericht onderzoek van de HBO-raad. Er moet systematisch aandacht besteed worden door onderzoekers en studenten aan de mogelijke risico's van participatie voor respondenten. De risico's voor respondenten zullen bij de FMR over het algemeen geen gezondheidsrisico's zijn, maar veeleer verbonden zijn aan de vaak gevoelige informatie die verzameld wordt.

2. Ethische toetsing in Nederland

Volgens de Wet Medisch Wetenschappelijk Onderzoek met Mensen moet onderzoek dat de lichamelijke integriteit aantast (dus invasief is) en onderzoek dat een bepaald gedrag of handelswijze voorschrijft door een Medisch Ethische Toetsings Commissie (METC) getoetst worden. Bij de FMR zal er geen of nauwelijks onderzoek voorkomen dat door een METC getoetst moet worden. Onderzoek binnen de FMR is niet medisch van aard en het meeste onderzoek waar gebruik gemaakt wordt van vragenlijsten valt niet onder de WMO. Er geldt een uitzondering als de vragen in een interview of vragenlijst zeer intiem of ingrijpend zijn en het onderzoek daarom als belastend voor de respondenten gezien kan worden, kan vragenlijstonderzoek bijvoorbeeld over geestelijk welzijn onder de WMO vallen. Dit zou kunnen gelden voor enkele onderzoeken en deze zullen doorgestuurd moeten worden naar een METC. De FG werk hiervoor samen met het UMC. Bij de FMR zal geen onderzoek gedaan worden met proefdieren dus een Dieren Ethische Commissie die wettelijk verplicht is voor dierproefonderzoek is niet noodzakelijk voor de FMR.

Bij psychologiefaculteiten van universiteiten bestaat er over het algemeen een ethische toetsingscommissie die niet WMO-plichtig onderzoek toetst. Nu zijn bij veel psychologische experimenten de respondenten vrijwilligers of in sommige gevallen studenten en worden nogal wat experimenten in een lab gehouden. De belasting van de proefpersonen en de bescherming van hun data is erg belangrijk bij psychologisch onderzoek. Bij toetsing wordt daar dan ook de meeste aandacht aan besteed. Bij de Vrije Universiteit is in 2010 de Commissie Ethiek Rechtswetenschappelijk & Criminologisch Onderzoek (CERCO) opgericht om rechtswetenschappelijk en criminologisch onderzoek met mensen dat niet onder de WMO valt te toetsen. Aanleiding hiervoor was dat voor steeds meer criminologisch en pedagogische wetenschappelijke bladen ethische toetsing vereist is.

¹ Binnen het EU Fp7 programma wordt zelfs het volgende gesteld: "it is only by getting the ethics right that research excellence can be achieved (Ethics for researchers, 2007)"

Bij het praktijkgerichte onderzoek van de FMR vindt dataverzameling over het algemeen plaats in het veld en soms voor een opdrachtgever. Dit maakt dat er voor respondenten andere en misschien zelfs meer risico's verbonden zijn aan het participeren in FMR onderzoek dan in onderzoek bij een universitaire psychologiefaculteit. Dit zijn dan geen risico's op het gebied van gezondheid maar op het gebied van gevoelige informatie die verzameld wordt over de respondenten in hun eigen context. Ook kunnen interviews en enquêtes over sommige onderwerpen belastend zijn voor respondenten en onderzoekers. Dit maakt dat er bij de FMR een vorm van ethische toetsing van onderzoeksvoorstellen nodig is. Dit is dan een niet-wettelijk verplichte toetsing die in dienst staat van de *kwaliteit van het onderzoek en de bescherming van de respondenten*. De toetsing ondersteunt de onderzoekers en afstudeerders om op een zorgvuldige wijze onderzoek te doen dat leidt tot kennis die toepasbaar is in de praktijk en waarbij respondenten en hun gegevens beschermd worden.

3. Ethische toetsing binnen de HU

Binnen de HU is er geen centrale ethische toetsingscommissie. Bij de Faculteit Gezondheid bestaat een Medisch Ethische Screeningscommissie die onderzoek screent dat mensgebonden is, maar waarvan het niet meteen duidelijk is of het naar een Medisch Ethische Toetsings Commissie (METC) moet. Indien het volgens de screeningscommissie doorgestuurd moet worden naar een METC dan adviseren zij de onderzoeker hierin. Indien een onderzoek niet naar een METC doorgestuurd hoeft te worden dan beoordeelt de Medisch Ethische Screeningscommissie of het onderzoek voldoet aan de gewenste zorgvuldigheid, proportionaliteit en fatsoenlijke bejegening van respondenten. Tijdens de pilot heeft de Medisch Ethische Screeningscommissie veel aandacht besteed aan voorlichting en het actief werven van onderzoeksvoorstellen. Met name studenten maar ook sommige docenten wisten niet wat er bedoeld werd met ethiek in onderzoek en waar ze dan aan moesten denken.

In het geval van de FMR gaat het met name om praktijkonderzoek waarbij alleen gegevens verzameld worden van/over respondenten. Er zal dus veel minder vaak doorverwezen moeten worden naar een METC, maar omdat onderzoekers en studenten van de FMR ook minder ervaring hebben met toetsing door een METC en de criteria die voor toetsing gelden is het belangrijk dat een Ethische Toetsings commissie (ETC) FMR wel beoordeelt of een onderzoek naar een METC moet.

Indien dit het geval is verwijst de ETC FMR door naar een METC en ondersteunt de onderzoeker met de aanvraag. Indien een onderzoeksvoorstel niet naar een METC hoeft maar er worden wel gegevens van /over personen verzameld dan beoordeelt de ETC FMR of:

- het een onderzoeksvoorstel in de geest van de Gedragscode Praktijkgericht Onderzoek van de HBO-raad is
 - met name wat betreft het in ogenschouw nemen van alle belangen en mogelijke(neven) effecten (voor respondenten, opdrachtgevers, Kenniscentrum, groepen in de samenleving)
- de methodologische onderbouwing van een onderzoeksvoorstel en mogelijke resultaten van het onderzoek de belasting van de respondenten en mogelijke nadelen voor respondenten of anderen rechtvaardigt. In het geval van minderjarige of niet-wilsbekwame respondenten moeten de onderzoekers duidelijk maken in hun onderzoeksvoorstel dat de benodigde informatie niet op andere wijze dan met minderjarigen en/of niet-wilsbekwamen verzameld kan worden en dat de resultaten ten goede komen aan de minderjarigen en /of niet-wilsbekwamen.
- de onderzoekers of studenten de ervaring en kennis hebben om het onderzoek goed uit te voeren.
- de bij onderzoeksvorstellen gevoegde, geïnformeerde toestemmingsformulieren of procedures voldoen. De informatie moet de respondenten duidelijk maken wat het doel van de gegevensverzameling is (rapporten, artikelen etc), wie toegang heeft tot de gegevens, dat medewerking vrijwillig is en hoe ze hun gegevens kunnen terugtrekken.

In principe moet de proefpersoon zelf zijn geïnformeerde toestemming geven nadat deze de nodige tijd gekregen heeft om de informatie over het onderzoek te begrijpen en er vragen over te stellen. Voor kinderen, jongeren en wilsonbekwamen geldt het volgende:

Jonger dan 12 jaar	toestemming ouder/vertegenwoordiger
Tussen de 12 en 18 jaar	toestemming ouder/vertegenwoordiger en proefpersoon zelf
Wilsonbekwaam	toestemming ouder/vertegenwoordiger

Als geïnformeerde toestemming van de ouder/vertegenwoordiger verkregen moet worden dan wordt ook de respondent op voor hem/haar begrijpelijke wijze geïnformeerd over het onderzoek. Een respondent mag altijd zijn/haar medewerking stoppen zonder opgave van reden. Bij kinderen en wilsonbekwamen moet gelet worden op actieve en passieve signalen van verzet tegen de participatie en moet indien er duidelijke signalen van verzet zijn het interview of onderzoek gestopt worden.

- Of de rechtvaardiging van het niet werken onder geïnformeerde toestemming voldoende is. Er kunnen namelijk onderzoeken zijn die niet goed uit te voeren zijn als respondenten volledig geïnformeerd zijn of waarbij volledig informeren vooraf lastig is (b.v. observatie in de publieke ruimte). Er is hiervoor wel een goede rechtvaardiging nodig en dan met name een goede argumentatie waarom het onderzoek niet onder geïnformeerde toestemming gedaan kan worden en of de eventuele resultaten dit rechtvaardigen. In dit geval zal er achteraf toestemming gevraagd moeten worden aan de respondenten (Guidance note for researchers and evaluators of social sciences and humanities research, 2010). Bij actieve misleiding moeten respondenten zo spoedig mogelijk gedebriefd worden.
- of de onderzoeksvoorstellen voldoen aan de Wet Bescherming Persoonsgegevens en de Wet Politiegegevens :
 - met name als gegevens die verzameld worden gevoelig zijn, geeft de ETC FMR een oordeel en advies over de omgang met en het bewaren van deze gevoelige data
 - ondersteuning bij eventueel aanvragen toestemming College Bescherming Persoonsgegevens (in samenwerking met FG HU)

Het gaat bij de beoordeling van onderzoeksvoorstellen om het adviseren over de omgang met respondenten en hun data, gebruikte methoden en risico's voor zowel respondenten als onderzoekers. Er wordt nadrukkelijk geen onderzoeksmethode of type van onderzoek op voorhand uitgesloten. Alhoewel onderzoek waarbij geen geïnformeerde toestemming gebruikt wordt en de onderzoeker “undercover” zijn of haar data verzamelt vaak als problematisch gezien wordt, wordt ook dit niet per definitie uitgesloten. De ETC zal wel beoordelen of het gebruik van deze problematische methoden gerechtvaardigd wordt in het onderzoeksvoorstel (Dench, Iphofen, Huws, 2004). Het kan wel zijn dat de ETC adviseert om dit soort problematisch onderzoek enkel door een ervaren onderzoeker te laten uitvoeren en niet door een student.

Om een ETC succesvol te laten zijn en ook echt bij te laten dragen aan de onderzoeks-kwaliteit is het noodzakelijk dat de ETC met afstudeercommissies, afstudeerbegeleiders en onderzoekers gaat praten en voorlichting gaat geven. Indien er enkel een aankondiging is dat er een ETC is, dan leidt dit hoogstwaarschijnlijk nauwelijks tot aanmeldingen. Bij de FG is door het overleggen met docenten en afstudeerbegeleiders bewustwording gecreëerd op het gebied van ethiek in onderzoek. Zonder deze bewustwording zouden er nauwelijks onderzoeksvoorstellen ingediend zijn. Ook binnen de FMR zal het werken aan bewustwording erg belangrijk zijn.

Recente wetenschappelijke fraudegevallen laten zien dat het noodzakelijk is dat er een laagdrempelig meldpunt is voor studenten en junior onderzoekers om twijfels over integriteit te kunnen melden. Dit kan belangrijk zijn in groepswork van studenten, maar ook voor studentonderzoek in opdracht van andere, meer seniore onderzoekers van het KSI en van afstudeer- of stageorganisaties. De vraag is of studenten dit bij een ETC zouden willen doen of dat dit eerder via een vertrouwenspersoon zou moeten gebeuren.

4. Samenstelling en procedures ETC FMR

Een Ethische Toetsingscommissie kan op verschillende manieren samengesteld worden. Bij TNO Integrale Veiligheid in Soesterberg is de TCPE (Toetsings Commissie Proefpersoon Experimenten) samengesteld uit mensen uit de verschillende specialismen die daar werken. Bij de FG bestaat de kerngroep van de Medisch Ethische Screeningscommissie uit gepromoveerde onderzoekers uit verschillende vakgebieden samen met een jurist. Bij een METC heb je wettelijke verplichten rollen: artsen, methodologen, ethici, juristen en deskundigen vanuit proefpersoonperspectief. Voor een METC geldt dat er 5 mensen aanwezig moeten zijn. Voor medicijnenonderzoek moeten er zelfs 7 (ziekenhuis-apotheker, klinisch farmacoloog) leden zijn.

Voor FMR zou het goed zijn als in ieder geval de volgende expertise aanwezig is:

- juridische (met name Wet Bescherming Persoonsgegevens)
- onderzoeksethiek
- methodologie

Omdat het om praktijkonderzoek gaat zou ondersteuning van een ethicus op het gebied van de beroepsethiek van sociaal werk wenselijk zijn. Wegens de noodzaak van goede samenwerking met het KSI zou het aan te bevelen zijn als er in de ETC ook iemand vanuit het KSI zit. Het ligt dan voor de hand dat bijvoorbeeld de methodoloog of de expert op het gebied van beroepsethiek van sociaal werk uit het KSI komt.

De ETC zou ondersteund moeten worden door een secretaris. Indien het mogelijk is om expertises en rollen te combineren zou de ETC er als volgt uitzien:

- Voorzitter (onderzoeksethicus)
- Jurist op het gebied gegevensbescherming
- Beroepsethicus Sociaal Werk
- Methodoloog vanuit KSI
- Secretaris

5. Literatuurlijst

Dench, S., Iphofen, R. en Huws, U. (2004), An Eu code of Ethics for Socio-Economic Research, IES report 412, The Institute for employment studies, Brighton.

Ethics for researchers; facilitating research excellence in FP7 (2007), <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/ethics-for-researchers.pdf>.

Gedragcode voor gebruik van persoonsgegevens in wetenschappelijk Onderzoek Advies van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, april 2003. <http://www.knaw.nl/publicaties/pdf/20031019.pdf>.

Gedragcode praktijkgericht onderzoek voor het HBO, Gedragcode voor het voorbereiden en uitvoeren van praktijkgericht onderzoek binnen het Hoger Beroepsonderwijs in Nederland, Advies van de Commissie Gedragcode Praktijkgericht Onderzoek, HBO-raad. <http://www.hbo-raad.nl.ad.nl>

Guidance Note for researchers and Evaluators of Social Sciences and Humanities research (2010), bereikbaar via http://cordis.europa.eu/fp7/ethics_en.html <http://www.ccmo-online.nl/main.asp>. Wet Medisch Wetenschappelijk Onderzoek met Mensen 26 feb 1998.

Wet bescherming persoonsgegevens (WBP), Ministerie van Justitie.

Interviews:

Drs. Jacqueline Rothfusz Toegepaste Psychologie Hanze Hogeschool en RUG.

Dr. Heather Griffioen lid TCPE TNO Integrale Veiligheid.

Thijs Maris Information Security officer en Functionaris Gegevensbescherming HU.

Dr. Ellen Gerrits FG HU.

LITERATUUR

Baarda, D.B. en Goede, M. P. M. de (2001). *Basisboek methoden en technieken: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.

Baarda, D. B., Goede M. P. M. de & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Butter, R. (2011). Dancing with structure: research in ecological pedagogy. *Quality & Quantity*, 45, 739-741.

Butter, R. (2013). Role of research in higher prof. educ. on BA, MA & PhD levels is demarcated by the scope of the required relevance&rigour claims. #mmucarpe. Retrieved from <https://twitter.com/renebutter/status/398695835288223744>.

Casteren, W. van en Broek, A. van den (2013). *Naar een landelijk informatiesysteem voor het praktijkgericht onderzoek HBO: stappenplan aan de hand van wensen en mogelijkheden*. Nijmegen: ResearchNed.

Commissie Gispen (2011). *Focus op onderwijs*. Rapport commissie Gispen, Utrecht, juni 2011.

Dijk, J. van, Goede, M. de, Hart, H. 't en Teunissen, J. (1991). *Onderzoeken en veranderen: methoden van praktijkonderzoek*. Leiden/Antwerpen: Stenfert Kroese.

Emans, B. (1990). *Interviewen: Theorie, techniek en training*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Feyerabend, P. (1975). *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*. Londen: New Left Books.

Goudsblom, J. (1990 [1974]). *Balans van de sociologie*. Nijmegen: SUN.

Groot, A. D. de (1961). *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*. Den Haag: Mouton & Co.

HBO-raad (2008). *Kwaliteitszorgstelsel 2009*, brief aan minister Plasterk (OCW) over het kwaliteitszorgstelsel ten aanzien van het onderzoek aan hogescholen 2009-2015. HBO-raad, 2008.

HBO-raad (2010a). *Naar een duurzaam onderzoeksklimaat: Ambities en succesfactoren voor het onderzoek aan hogescholen*. HBO raad 2010.

HBO-raad (2010b). *Gedragscode praktijkgericht onderzoek voor het HBO: gedragscode voor het voorbereiden en uitvoeren van praktijkgericht onderzoek binnen het Hoger Beroepsonderwijs in Nederland*. HBO raad 2010.

Hijmans, E. (2013). *De Waarde van onze kennis: kennisvalorisatie bij de Faculteit maatschappij en Recht van Hogeschool Utrecht*. Intern rapport. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Johnson, S. (2010). *Where good ideas come from: the seven patterns of innovation*. Londen: Penguin.

Lectoraat Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek (2013). *Scoringsprotocol typologie onderzoek kenniscentra Hogeschool Utrecht* (versie 21-11-2013).

Leijnse, F. Hulst, J. en Vroomans, L. (2006). *Passie en Precisie 1: over de veranderende functie van de hogescholen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Lewin, K. (1951). *Field theory in social science; selected theoretical papers*. In: D. Cartwright (red.). New York: Harper & Row.

Meijers, F. (2005). Hoe kennisproductief kunnen lectoren zijn: interview met Ruud Klarus (2005). *Tijdschrift voor human resource development*, 18, 5.

Passie en precisie 2 (2007). *Lerend Innoveren*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Pot, F. (2012). *Eigen waarde van praktijkgericht onderzoek* (discussiestuk in opdracht van SIA).

Rathenau Instituut (2011). *Waardevol: indicatoren van valorisatie*. Den Haag: Rathenau Instituut.

Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Book.

Schuiling, G. et al. (2012). *Reviewen van praktijkgericht onderzoek: een procesbenadering*. Conceptversie 23 januari in opdracht van het Forum voor Praktijkgericht Onderzoek van de HBO-raad.

Steyear, J. en Levering, B. (2011). *Praktijkgericht onderzoek en kwaliteitsbeoordeling van kennisproducten: een pilot om Surf Leonardo toe te passen in zorg en welzijn*. Utrecht; SURFfoundation.

Swanborn (1994). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek; nieuwe editie*. Meppel: Boom.

VKO (2011). *Validatierapport kwaliteitszorg onderzoek Fontys Hogescholen*.

Vogelpoel, F., Binkhorst, J., Kloppenburg, R. en Verhagen, S. (2012). *Onderzoeksonderwijs binnen de FMR van de HU*. Intern document. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Wende, P. van der, Wamelink, F. en Deursen, P. van (2007). Kwaliteitszorg van onderzoek in het HBO: Het Sci-Quest/Lect project aan de Hogeschool Utrecht. In: *Thema*, Vol 14, 2007 no 1. pp. 11-17.

Yperen, T. Van en Veerman, J. W. (2008). *Zicht op effectiviteit. handboek voor praktijk-gestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg*. Delft: Eburon.

Yperen, T. van, Veerman, J. W. en Bijl, B. (2013). Praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg. In: H. De Jong, P. Tops en M. van der land (2013). *Prikken in praktijken* (p. 36-57). Amsterdam: Boom.

De vraag wat in het hbo wordt bedoeld met de term praktijkgericht onderzoek staat volop in de belangstelling. Ook de vraag wat de belangrijkste kwaliteitsindicatoren zouden moeten zijn, staat hoog op de agenda. Indicatoren maken zichtbaar wat kenniscentra doen op het gebied van onderzoek en hoe ze presteren op de domeinen kennis, onderwijs en beroepspraktijk. In de praktijk ligt bij indicatoren de nadruk vaak op de kwantiteit (telfunctie). Kwaliteit wordt dan afgemeten aan de mate waarin wordt gescoord op voor iedereen geldende, vooraf vastgestelde indicatoren, zoals aantal publicaties en aantal presentaties. In *De padvinder en het oude vrouwtje* wordt betoogt dat het van belang is een meer pluriforme benadering van kwaliteit als uitgangspunt te nemen, die beter recht doet aan het brede, gevarieerde palet aan kwaliteitsuitingen binnen de lectoraten. *De padvinder en het oude vrouwtje* is een pleidooi voor transparante en pluriforme kwaliteit van praktijkgericht onderzoek en geeft een aanzet voor integraal prestatie management op dit vlak.